

BAHÇESİ VAR BARI VAR: TÜRKÇEDEN İRANÎ DİLLERE İKİ VERİNTİ ÖRNEĞİ

OSMAN KARATAY*

Makale Gönderim Tarihi
18.02.2020

Makale Kabul Tarihi
26.04.2020

Öz: Türkçenin İranî dillerle en eski dönemlerdeki ilişkileri genellikle tek taraflı olarak incelenir ve her iki tarafta da bulunan kelimeler, niteliğine bakılmaksızın Türkçede ödünçleme olarak değerlendirilir. Bu yaklaşım en başta Türkçenin Avrasya bozkır bölgesindeki İranî dilleri eriterek yerini aldığı iddiasıyla çelişmektedir, zira böyle bir iddia dolaylı olarak Türkçenin üstün taraf olduğunu ima eder. Bu makalede aslı İranî gösterilen iki makale, bağ ve bor ele alınacak ve köken incelemesi yapılacaktır. Yerleşik kültüre has bu kelimelerin Türkçeden verinti olduğu, Türkçenin etkisine uzak olduğu düşünülen Farsçanın dahi bu tarım terimlerini alıntıladığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, İran, Farsça

Abstract: The relations of Turkish with Iranian languages in the earliest periods are generally examined unilaterally and the words on both sides are regarded as borrowings in Turkish regardless of their quality. This approach contradicts primarily with the claim that Turkish has dissolved Iranian languages in the Eurasian steppe region, because such a claim implicitly implies that Turkish is the superior side. In this article, two originally Iranian articles, vineyards and boron will be discussed and an analysis of origin will be made. It is seen that even these Persian words, which are thought to be away from the influence of Turkish and that these words specific to the settled culture are in Turkish, cite these agricultural terms.

Key Words: Turkish, Iran, Persian

* Prof. Dr, Ege Üniversitesi, TDAE, Bornova - İzmir, ORCID: 0000-0002-1566-3283, karatay.osman@gmail.com.

Giriş

Yaygın bilimsel yaklaşımda Hint-Avrupa, dolayısıyla Hint-İran dillerinin ve dolayısıyla İrani dillerin kültürel olarak üstün bir halka ait olması sebebiyle temasta buldukları toplumları etkiledikleri görüşü hâkimdir. Bu peşin hükümden yola çıkılarak Türkçedeki İrani karşılıkları olan bazı kelimeler bu kaynaktan alınmış gösterilmektedir. Bunlar arasında rakamlar gibi çok temel kelimelerden unvanlara ve toplum hayatının değişik alanlardaki kültür kelimelerine kadar yayılım gösteren çok sayıda kelime bulunmaktadır.¹ Bunların listelenmesi ve tartışması çok uzun yer tutacaktır. Biz burada çıkış noktasındaki üç dikkatsizliğe dikkat çektikten sonra iki kelime ile görüşümüzü örneklendireceğiz. Bu kapsamda daha fazla çalışmayı geleceğe ve diğer araştırmacılara havale ediyoruz.

1-Türkçede bulunan bir kelimenin Altay kökleri yok ise, bu bir zayıflık olarak algılanmakta, dolayısıyla kaynağı aile dışında aranmaktadır. Örneğin *bey* kelimesinin kökteşleri Moğolca veya Tunguzcada bulunmuyorsa, buna karşılık İrani *bagā* ‘Tanrı, zengin’ gibi bir kelime bulunmuyorsa, alıntı kaynağı olarak bunun önerilmesinde sakınca görülmemektedir.² Bu kuşkusuz bilimsel bir yöntemdir ama Altay dil ailesi hakkındaki tartışmalar sürmektedir ve hâlâ ispatlanmış kabul edemeyiz. Bu kuranın zayıflığı biçimsellikten değil, kelime ortaklıklarındaki sıkıntidan gelmektedir. Altay dillerinin ortaklıklarının temel sözcük dağarcığında sıkıntılı olup, kültürel katmanda artması bunların Altay içi ödünçlemeler olduğu kuşkusunu artırıyor. Böyle bir manzarada, zaten aralarında paylaşılan fazla bir malzeme bulunmazken, falanca filanca sözcüklerin sadece Türkçede olup diğer Altay dillerinde olmamasını Türkçe adına bir zayıflık olarak telakki edip yabancı kaynak aramanın mantığı olamaz. Türkçe bu tür incelemelerde bir ailenin üyesi değil, münferit bir dil olarak ele alınmalıdır.

2-Bir kelimenin İrani bir kaynaktan geçmesi onun nihai olarak İrani olduğu anlamına gelmez. Bu diller de pekçok kelimeyi ödünçlemiştir. Doerfer’in gözle görünen dönemdeki ilişkiyi ele alan devasa çalışmasındaki havayı daha geri tarihlere taşımakta bir sıkıntı bulunmamaktadır. Yani Ortaçağlarda Türkçe ve Moğolcadan onca kelime ödünçleyen bir Farsçanın daha eski çağlarda bunu yapmadığını ‘üstün topluluk’ önyargısı dışında hangi çerçevede ile izah edebiliriz?³

¹ Örneğin değişik âlimlerin görüşlerini Golden aktarır: *Türk Halkları Tarihine Giriş*, çev. O. Karatay, 8. Baskı, İstanbul 2018, s.46-48, 74, 132.

² Golden, *a.g.e.*, s.152, 161.

Türkçenin aksine İranî diller sahip oldukları bir kelimenin aslen kendi malları olduğunu ispatta zor durumda bulunmaktadır. Böyle bir teşhis için öncelikle kökteşin Ari kolunun diğer alt kolu olan Hint dillerinde de bulunması beklenir. Bu da yeterli olmayacaktır, çünkü Hint-İran (Hİ) veya Ari kök dili Hint-Avrupa (HA) kök dilinden koştığı için, en azından bir tane Avrupa HA dilinde kökteşinin olmasını bekleme hakkımız doğuyor. Sadece Ari topluluğunda bulunan bir kelime Hint ve İran dillerince aynı kaynaktan ayrı ayrı veya silsile ile veya Ari çağında her ikisi tek bir dil iken ödünçlenmiş de olabilir. Bu yüzden, bu çalışmanın özelinde olduğu gibi, eğer ilk bakışta fikir verecek çok belirgin bir sözcük yapısı yoksa (örneğin Türkçe bir köke götürülemeyen üç hatta iki heceli bir kelime), ayrıntılı sorgulanması gereken taraf İranî dillerdir.

3-Yukarıdaki madde ile ilgili olarak, Ari veya İranî dillerin Türkçeye kıyasla üstün oldukları ve bu yüzden kültür ve kelime ihraç ettikleri fikrini terk etmemiz ve hatta tersine çevirmemiz gerekiyor. En başta üstün Ari ırkına inananların tarihsel yaklaşımları bizim bu önerimizi mecburi kılıyor. Eğer yaygın kabuldeki gibi Tunç Çağının Avrasya kültürleri HA kökenli halklara ait ise (Afanas'ev Toharların, öncülleri ve ardıllarıyla Andronovo İranî nüfusun) ve Altayların ötesinden gelen Türkçe belirgin bir nüfus hareketlenmesi olmaksızın bunların yerini aldıysa, demek ki Türkçe üstün taraf olarak İranî ve Tohar dilleri eritmiştir. Eriyen dil de kuşkusuz eritene kelime verebilir; Türkçe yok ettiği Soğdçadan birçok kelime almıştır. Ama bunun tersi daha caridir. Erime önce karşı taraftan sürekli bir kelime, biçimbirim ve biçim alınması, nihayetinde tam teslim olarak kendi asıl dilinden bir alt tabaka korunmak üzere, karşı dilin herşeyine teslim olmak demektir.

'İranî' Orta Asya'nın sözde Türkleşmesinin ne şekilde önerilirse önerilsin, doğası da sıkıntılıdır. Maveraünnehr, Harezmi ve Horasan için bunu geç Ortaçağda takip edebiliyoruz ama yerleşik düşüncede bozkır bölgesinde Büyük Hunların/Hsiung-nu'ların Altayların batısına atlayışı veya daha kesin bir tercihle Göktürk çağında Türk boylarının doğudan gelip Orta Asya'ya yerleşmeleri gibi kalıplar bozkırdaki koca bir İranî dünyanın yok olmasını açıklayacak içerikten yoksundur. Dolayısıyla, bu görüş mecburen süregelen ve geniş zamanlı bir Türkleşme öngörecektir, bu da çok daha eski zamanlardan itibaren İranî bölgenin Türkçenin etkisine veya doğrusu aşındırmasına maruz kaldığı anlamına gelecektir. Böyle bir yapı ise Milat sıralarını da içeren, belki daha öncesine giden 'eski' zamanlarda Türkçeden İranî dillere kelime geçişini makul kılacaktır. Bu zaman ve zemin elde olmak üzere, şu kelimelere bakalım.

a) BAĞ

Bağ kelimesi fazla bir anlam genişlemesi veya kayması olmaksızın Uygur belgelerinden itibaren Türkçede geçer ve yaklaşık bütün çağdaş Türk lehçelerinde bulunur. Kelime Clauson'a göre Farsçadan çok erken bir ödünçlemedir, *DTS*'ye göre ise Soğd kökenlidir.³ Gerçekten de Soğdçada β^{γ} 'garden' anlamını bulmaktayız.⁴ Farsçada da kelime geniş anlamda 'bahçe' demektir ama 'üzümlük' vurgusu da vardır.⁵

Clauson'un Türkçenin bu kavram için kelimesi bulunmadığından bunu ödünçlediğini iması düşündürücüdür. Bozkır bölgesindeki, özellikle Moğol bozkırlarındaki yaşam ortamının bağ bahçe kavramını anlamsızlaştırdığı doğrudur. Ancak bu eski Türklerin sadece ve sadece öyle alanlarda yaşadığı ön-şartına bağlı bir önermedir. Aşağıda göreceğimiz *bor* 'şarap' için de aynısını muhtemelen aynı mantıkla söylüyor. Doerfer'e atıfla bunun Orta Farsçadan alıntı olduğunu belirtiyor.⁶

Ancak *bağ* kelimesinin yukarıdaki 2. madde uyarınca durumuna bakılmamıştır. Bu kelimenin HA dilleri içinde yakın veya uzak bir kökteşi gözüküyor. Dahası Hint bölgesinde de bu anlamda benzer bir kelime yok. Bu elbette kelimenin diğer tüm dillerde unutulup İrani bölgede yaşadığı ihtimalini ortadan kaldırmaz ama en dar sahada, İrani bölgede de sıkıntı vardır ki, Rastorgueva ve Edelman'ın İrani köken sözlüğünde böyle bir söz bulunmaz. En yakın anlama sahip kelime olarak *bū* 'ülke, yeryüzü' geçiyor.⁷ Bunun kökteşi yaklaşık aynı biçimiyle Sanskritçede vardır (*bhū* 'earth, world') ve German ve Slav bölgelerinden destekle HA ön biçimi *bhōgh* veya *bhāgh* 'lowland, swamp' olarak kurulur.⁸ Bizi en fazla ilgilendiren dönem olan Orta Farsçada ise *bwm* 'land, ground, country' olarak karşımıza çıkar.⁹ Eğer oldu ise, Türkçeye geçişin zamanını nazara alarak, Ana İrani *bū* veya Orta Farsça *bwm* kelimesinden farazi olarak önce bağ, bahçe üretmek, ardından Türkçeye

³ Clauson, Gerard, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford 1972, s.311; *Drevnetyrkskiy slovar'*, Nadelyaev, V. M., vd., Leningrad 1969, s.77.

⁴ Gharib, B., *Sogdian Dictionary*, Tehran 1995, s.97.

⁵ Şükün, Ziya, *Farsça-Türkçe Lügat. Gencine'i Gültar Ferhengi Ziya*, İstanbul 1984, s.250.

⁶ Clauson, a.g.e., s.354; Doerfer, Gerhard, *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen -I-*, Wiesbaden 1963, s.2.

⁷ Rastorgueva, V. S. - Edelman, D. I., *Etimologičeskij slovar' iranskih jazykov -II-*, Moskva 2003, s.134.

⁸ Pokorny, Julius, *Proto-Indo-European Etymological Dictionary, A Revised Edition of Julius Pokorny's Indogermanisches Etymologisches Wörterbuch*, 2007 (www.dnghu.org), s.436, 481.

⁹ Durkin-Meisterernst, Desmont, *Dictionary of Manichaean Middle Persian and Parthian*, Turnhout 2004, s.117.

vermeden bunu *bağ/bâ* biçimine getirmek gerekiyor. Bu ise vaki değil. Yani her iki kelime arasında ilişki kurmamız imkânsız gibi.

Orta Farsçada geçen *bwdysen* ‘garden’¹⁰ kelimesinden Yeni Farsça *bustan*’a ulaşmak mümkün ama en geç Orta Farsçanın son günlerinde Türkçeye verilmiş bir *bağ* biçimini bulmak zordur. Dolayısıyla, böyle bir ilişkide Farsçayı bir kenara koymak ve Soğdça üzerine yoğunlaşmak gerekiyor. İranî ailenin tek bir kolunda geçen bir kelimeyi bütün Türk yurtlarında kullanılan bir kelimenin kaynağı olarak görmek ile Türkçenin eritip yok ettiği Soğdçanın bu kelimeyi aslında Türkçeden aldığı varsaymak arasında bir tercihte bulunmamız lazım.

Bir diğer anlamca ilgili kaynak Ari bölgesinde yaygınlığı had safhada olan ve Türkçeye *pay*, *bağış*, *baht* gibi kelimeleri veren kök olabilir: İranî **bağ-* ‘to bestow, divide, have a share; to give, apportion’; Soğd. *by-* ‘to give, bestow’.¹¹ Gerçekten de, örneğin Soğdçada kökteş kelimenin yazılışı aynen ‘bahçe’ anlamındaki *bağ* kelimesi gibidir: *β`γ* ‘allotments’.¹² Örneğin bir mirastaki hissenin, payın zamanla toprağın kendisini anlatıyor hale gelmesini düşünebiliriz: *Bağ* ‘paylaşılmuş toprak’. Veya kelimenin Ari kökündeki mülk anlamının zamanla (fakat çok erken bir zamanda) küçük bir toprak parçasına indirgenmesini varsayabiliriz. Fakat çok sayıda kökteşi ve türevi olan bu kökün yaygın dünyasında böyle bir gelişmeyi gözleyemiyoruz. Oldu ise, tarımsal üretim için verimli Maveraünnehr arazisinde yaşayan Soğdların diline münhasır kalmış olması olası gözüküyor. Farsça bunu, eğer Türkçeden almadıysa, Soğdçadan ödünçlemiş olmalıdır.

İyi incelenmiş bir İranî dil olan Osetçede de işbu kelimeye dair ipucu bulunmuyor. Bu dilde *bægœeny* kelimesi ‘bira’ demek, ancak çağdaş veya sonraki bir kelimedir. Eski dilde Hint-Avrupa yayınlığı çok olan *œlut* kelimesi kullanılıyordu. Kelime Kabardin-Çerkez diline *begina* ‘nişastalı bir tatlı, hamur, pestil’ biçimiyle geçmiştir.¹³ Bu kelime bizim için tanıdık geliyor: *Bekni* “buğday, akdarı ve arpa içkisi”.¹⁴ ‘Bira’ anlamındaki bu kelimemiz aşağıdaki *bor* ile birlikte sıklıkla ikileme halinde kullanılır.¹⁵ Dolayısıyla Türkçeden,

¹⁰ Durkin-Meisterernst, *a.g.e.*, s.116.

¹¹ Cheung, Johnny, *Etymological Dictionary of the Iranian Verb*, Leiden – Boston 2007, s.1-2; Rastorgueva ve Edelman, *a.g.e.*, s.45-48.

¹² Gharib, *a.g.e.*, s.97.

¹³ Abaev, V. İ., *Osetinskiy Yazık i Fol’klor -I*, Moskva – Leningrad 1949, s.106, 336, 344.

¹⁴ Kaşgarlı Mahmud, *Divânu Lugâti-t-Türk*, yay. A. B. Ercilasun – Z. Akkoyunlu, Ankara 2015, s.188.

¹⁵ Clauson, *a.g.e.*, s.328.

muhtemelen Kıpçak çağında Osetçeye geçmiş bir kelime olduğu anlaşılıyor. Bu kelime Yeni Farsçaya, Harezmiye ve Soğdçaya da geçmiştir.¹⁶

İranî dillerin aksine Türkçenin ‘bağ’ı sahiplenmede sıkıntısı olmadığını başta söylemiştik. Hem Türkçenin bütün kollarında bulunuyor, hem de en eski kayıtlardan beri biliniyor. Biz kelimeye başka bir açıdan yaklaşacağız. Türkçe, Fince ve Macarca arasında gözlemlenebilir bir *b- = p- = f-* denkliği var.

Türkçe	Fince	Macarca
<i>baş</i>	<i>pää</i> ‘baş’	<i>fej</i> ‘baş’
<i>böl-</i>	<i>puoli</i> ‘yarım’	<i>fél</i> ‘yarım’
<i>bur-</i>	<i>pura</i> ‘burmak’	<i>fúr</i> ‘burmak’
<i>belin</i> ‘telaş, korku’	<i>pelkää</i> ‘korkmak’	<i>fél</i> ‘korkmak’
<i>bulut</i>	<i>pilvi</i> ‘bulut’	<i>felhő</i> ‘bulut’
<i>ba-</i> ‘bağlamak’	<i>paula</i> ‘ip, bağ’	<i>fűg</i> ‘bağlamak’
<i>buz, buy-</i>	<i>pakkaen</i> ‘don’	<i>fagy</i> ‘donmak’
<i>bacak</i>	<i>pohte, pohkea</i> ‘topuk’	<i>fut</i> ‘koşmak’
<i>biş-</i> ‘pişirmek’	-	<i>fől</i> ‘pişirmek’
<i>bög</i> ‘böcek’	-	<i>pók</i> ‘örümcek’
<i>böri</i> ‘kurt’	-	<i>farkas</i> ‘kurt’, <i>féreg</i>
‘kurt (böcek)’	-	
<i>böt-</i> ‘örtmek’	-	<i>fed</i> ‘örtmek’
<i>boğ-</i>	-	<i>főj-</i> ‘boğulmak’
-	<i>puno</i> ‘örmek’	<i>fön-</i> ‘örmek’
<i>boran</i>	<i>purku</i> ‘kar fırtınası’	-
<i>bek</i> ‘sıkı, pek’	<i>paksu</i> ‘kalın, yoğun’	-
<i>bit-</i>	<i>pääät</i> ‘bitmek, son bulmak’,	-
<i>bul-</i>	<i>palvoa</i> ‘tapmak’	-
<i>bar</i> ‘hepsi’	<i>peräti</i> ‘tamamen’	-

Mevcut görünüm ayrıntılı bir çalışmanın bu tabloyu inanılmaz boyutlara taşıyabileceğini gösteriyor. Beklenenin aksine Macarca ile Fincenin genel olarak fazla bir ortaklığının olmaması bu tabloda boşluklara yol açıyor. Öte yandan, Lappça, Karelce ve Estonca gibi Baltık-Fin dillerine bakılarak boşlukların doldurulması ve yeni başlıklar açılması da mümkün olabilir. Hatta diğer Ural bölgesi dilleri de incelemeye alınabilir. Örneğin Votyak *paś* ‘oyuk, delik’, krş. Tr. *boş*. Ancak konumuz bu değil. Biz burada bir denklem

¹⁶ Doerfer, Gerhard, *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen -II-*, Wiesbaden 1965, s.309-311.

oluştüğunu gözlemliyor ve şu soruyu soruyoruz: Mac. *fá* ‘ağaç’, Fin *puu* ‘ağaç’, Tr. *bV(C)*?

Bağ ve ondan Farsça küçültme eki *-çe* ile türetilmiş *bahçe*, her ikisi de herhangi bir toprak parçasından ziyade ağaçla ilgili toprak parçasını anlatan kavramlar olarak gözüktüyor.¹⁷ Ural-Altay bölgesindeki bu ses denkliğinden edindiğimiz beklentiye göre, Türkçenin ağaçla ilgili *ba-* biçiminde bir kayıp kelimesinin olması lazım. Belki de bu kelime kayıp değil ve erken bir dönemde önce Soğdça, ondan sonra veya muhtemelen onun üzerinden Farsçaya geçmiş *bağ* kelimesimiz bunu karşılamaktadır.

Bu arada Orta Farsçada *b`dg* biçimiyle geçen *bade* ‘şarap’ kelimesinin de İran dil uzmanlarınca bu açıdan ele alınmasında fayda olabilir.¹⁸ Zira *bağ* kelimesinin bulunmadığı bir zamanda ses ve anlam ilişkisi olan bir sözcük bu dilde bulunuyor.

b) BOR

İrani kök önerilen bir diğer kelimesimiz yukarıda belirttiğimiz gibi *bor*’dur. Kelime Eski Türkçede doğrudan ‘şarap’ anlamıyla geçer. Hatta *borçı* ‘ayyaş’ demektir.¹⁹ *Borla*, *Barla* türü yer adları ‘üzüm yetiştirilen yer’ anlamıyla bu kelimedenden türetilmiştir. Kelimesimiz aynı anlam ve şekliyle Macarcada bulunur.²⁰

İlk bakışta İngilizce *beer* ‘bira’ ile benzerlik bir HA köken önerisi için ilham verebilir. İngilizce kelime Geç Latince *biber* ‘içmek’ fiilinden Batı German bölgesindeki muhtemel bir 6. yy kitabı ödünçlemeye dayanıyor: Orta İng. *ber/ beor*, Eski İng. *bēor*, Eski Friz *bār*, Eski Yüksek Alman *bior*, Eski Nors *bjōrr* gibi.²¹ Dolayısıyla sondaki *-r* sesi mastar ekinin hatırasıdır. Kökün Rusça *pivo* ‘bira’ (< *pit* ‘içmek’) kelimesinde de karşımıza çıkan HA *pī-* ‘içmek’ biçiminde aranması lazım.²² Dolayısıyla *beer* ile *bor*’un anlam dışında bir ilgisi bulunmuyor.

¹⁷ Tietze, Andreas, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati -I-*, Ankara 2016, s.548.

¹⁸ Şükün, *a.g.e.*, s.231; Durkin-Meisterernst, *a.g.e.*, s.103.

¹⁹ *Drevnetyurkskiy slovar*, s.112.

²⁰ Róna-Tas, A. - Berta, Á., *West Old Turkic. Turkic Loanwords in Hungarian*, Wiesbaden 2011, s.147-148. Eski Türkçe şarap anlamındaki *çakır* da Macarcada *csiger* olarak bulunur (*a.g.e.*, s.242-246). Róna-Tas’a göre *bor* kırmızı, *çakır* ise beyaz şarap için kullanılıyordu.

²¹ Klein, Ernest, *A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language. Vol 1: A-K*, London 1966, s.159; Ayto, John, *Word Origins. The Hidden Histories of English Words from A to Z*, 2. baskı, London 2005, s.55.

²² Pokorny, *a.g.e.*, s.2438.

Clauson'un dayandığı Doerfer, bu fikrinde Gabain'e dayanıyor, ancak Róna-Tas'ın belirttiği gibi, Orta Farsça bir *bōr* kelimesinin izi bulunamamıştır.²³ Biz de taramalarımızda buna kaynak olabilecek uzak veya yakın bir kelime bulamadık. Yeni Farsçada *bârec* 'it üzümü', *ber* 'meyve', *berem* 'asma ve kavak çardağı', *birig* 'üzüm salkımı' kelimeleri var.²⁴ Orta Farsçada *b`r* 'meyve' kelimesi takip edilebiliyor.²⁵ Bu kelime nihai taşımak kökünden getiriliyor ve bazı kökteşler öneriliyor: Ermeni *ber* "yield, fruit, fertility", Yunan *φέρμα* "fruit, field crop, agricultural crop", Slav. **brěčb* "fruit-tree".²⁶ Bu anlam ilgisi doğru gözüküyor, zira taşımak fiili İranî kökte de aynen meyve gibi *bar* biçimiyle bulunuyor.²⁷ Her ne kadar herhangi bir HA dilinde meyveden bahçeye bir anlam genişlemesi gözükme de, İranî *bar* 'meyve' > Türkçe ve Macarca *bor* 'şarap' geçişi şimdilik makul gözüküyor.

Buradaki sıkıntı Türkçe ve Macarcadaki kelimenin kesin ve kısıtlı bir anlamının oluşudur. İran tarafında *bar* köklü bir içecek gelişmesi görülmezken ve daha eski dönemde 'üzüm' içeriği belli değilken ve de kelime genel anlamla kalırken, Türkçe kelime sadece şarap anlamını içeriyor. Bir başka sıkıntı, böyle bir ödünçlemenin öncelikli kaynağı olması beklenen Soğdçada HA *bar* 'taşımak' kökünün bulunmasına karşılık, sesteş bir meyve kelimesinin olmamasıdır. Öte yandan Starostin vd. Altay dillerinde bitki ile alakalı bir **pioro* 'of plant' kökü öneriyor ve Türkçe *bor*'u da ondan getiriyor ancak sadece bitki anlamı veriyorlar.²⁸ Elbette Türkçe ve Farsça kelimelerin sesli harflerinin farklılığı büyük bir sorun teşkil etmemektedir ama önerilen Altay kökü Türkçe biçime sesçe daha yakındır.

'Bozkır halkı' olan Türklerin dilinde böyle bir kelimenin aslen olmaması ve dışardan alınması gerektiği beklentisini ise bizzat üzüm kelimesinin Türkçe asıllı oluşu çürütüyor. Eğer Starostin gilin önerdiği Moğol **nüre* 'yabanmersini' ve Mançu-Tunguz **nure* 'şarap' kelimelerinin Türkçe *üzüm* (< **jür'ün*) ile kökteşliği doğru ise,²⁹ kadim dönemlerde üzümü bilen Türklerin yine bitkiyle ilgili bir kökten gelen *bor* kelimesine sahip olmaları da yadırganmamalıdır.

²³ Róna-Tas ve Berta, *a.g.e.*, s.148.

²⁴ Şükün, *a.g.e.*, s.236.

²⁵ Durkin-Meisterernst, *a.g.e.*, s.104.

²⁶ Pokorny, *a.g.e.*, s.401.

²⁷ Cheung, *a.g.e.*, s.6-10; Durkin-Meisterernst, *a.g.e.*, s.109.

²⁸ Starostin S. A. - Dybo, A. V. - Mudrak, O. A., *An Etymological Dictionary of Altaic Languages*, Leiden 2003, s.1096.

²⁹ Starostin vd., *a.g.e.*, s.1000.

Öte yandan taşmaktan hamilelik ve meyve anlamına geçiş yapan HA kökteşler olmakla birlikte, bunların Hint dalında gözükmemesi, İranî kolda ise kısıtlı kalması sebebiyle Orta Farsça *bar* ‘meyve’ tek kalmaktadır. Beri tarafta ise *bor* kelimesi Türkçede eski ve yaygındır ve de Macarca ile paylaşılmaktadır. Dolayısıyla, illa da *bor* kelimesi için İranî bir ilgi düşüneceksek, Farsçanın bunu Türkçeden ödünçlediğini söylemek de eşit derecede mümkündür.

Üstelik bugün *bordo* ile ifade ettiğimiz renk, eski Türkçeden Farsçaya aynı *bor* biçimiyle ‘koyu kırmızı renk’ olarak geçmiştir.³⁰ Biz ise bu kelimeyi halen *mor* olarak kullanıyoruz.³¹

Kaynakça

- Abaev, Vladimir İ., *Osetinskiy Yazık i Fol'klor -I-*, Moskva - Leningrad 1949.
- Ayto, John, *Word Origins. The Hidden Histories of English Words from A to Z*, 2nd ed., London 2005.
- Cheung, Johnny, *Etymological Dictionary of the Iranian Verb*, Leiden - Boston 2007.
- Clauson, Gerard, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford 1972.
- Doerfer, Gerhard, *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen - I-*, Wiesbaden 1963.
- Doerfer, Gerhard, *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen - II-*, Wiesbaden 1965.
- Drevnetyurkskiy slovar'*, Nadelyaev, V. M., vd., Leningrad 1969.
- Durkin-Meisterernst, Desmond, *Dictionary of Manichaean Middle Persian and Parthian*, Turnhout 2004.
- Gharib, B., *Sogdian Dictionary*, Tehran 1995.
- Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti-t-Türk*, yay. A. B. Ercilasun - Z. Akkoyunlu, Ankara 2015.

³⁰ Doerfer, *a.g.e. -II-*, s.330-331. Bordo sıfatının bizim bor ile hiçbir ilgisi bulunmaz. Kelime şaraplarıyla ünlü Batı Fransa'nın liman kenti Bordeaux'nun isminden gelir. Eski ismi kelt çağından *Burdigala* olan kentin ismi (Nikonov, V. A., *Kratkiy Toponimiçeskiy Slovar'*, Moskva, 1966, s.60), Fransızca olup, *bord d'eaux* ‘su kenarı’ anlamına gelir.

³¹ Tietze, *a.g.e.*, s.241, kelimeyi kökeni belirsiz olarak işaretler. Farsçaya Türkçeden verilmiş olan bir kelimenin Türkçede kökeninin olmayışını veya belirsizliğini anlamak güçtür.

- Klein, Ernest, *A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language. Vol I: A-K*, London 1966.
- Nikonov, V. A., *Kratkiy Toponimičeskiy Slovar'*, Moskva, 1966.
- Pokorny, Julius, *Proto-Indo-European Etymological Dictionary, A Revised Edition of Julius Pokorny's Indogermanisches Etymologisches Wörterbuch*, 2007 (at www.dnghu.org).
- Rastorgueva, V. S. - Edelman, D. I., *Etimologičeskij slovar' iranskih jazykov - II*, Moskva 2003.
- Róna-Tas, A. - Berta, Á., *West Old Turkic. Turkic Loanwords in Hungarian*, Wiesbaden 2011.
- Starostin S. A. - Dybo, A. V. - Mudrak, O. A., *An Etymological Dictionary of Altaic Languages*, Leiden 2003.
- Şükün, Ziya, *Farsça-Türkçe Lügat. Gencinei Güftar Ferhengi Ziya*, İstanbul 1984.
- Tietze, Andreas, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati -I-*, Ankara 2016.